

György szemszögéből. A kötet egyik szerkesztője, Püski Levente pedig arra vállalkozott, hogy bemutassa a Horthy-korszak emlékezetpolitikáját és annak ideológiai összetevőit Habsburg József főherceg világháborús megemlékezésekben vállalt reprezentatív tevékenységén keresztül. Szóts Zoltán Oszkár forrásfeltáró írásában az egykori történettudományt és az első világháborút taglalja a *Századok* folyóirat cikkeinek tükrében. Megjegyezhetjük, hogy a korabeli történetírás művelői, azaz a publikáló szerzők igyekeztek reagálni a háborús eseményekre, ha hivatalos álláspontot közvetítettek is, tevékenységük az érzékelhető visszafogottságuk miatt közel sem nevezhető propagandisztikusnak. A kötet utolsó tanulmányában Törő László Dávid közel száz történész kollektív munkáján alapuló 'Writing the Nation' historiográfiai sorozat szempontrendszerével, apparátusával vizsgálta meg az 1945 előtti történelem tanművek első világháborúval foglalkozó anyagait, hogy ez által tetten érje a nemzeti homogenitást, illetve a nemzeti narratíva dominanciáját az oktatásban.

A kötet tanulmányai alapos, ugyanakkor szerteágazó betekintést nyújtanak a „Nagy Háború” forrásaiba, a kortársak személyes élményeibe és tapasztalataiba, nemzetközi viszonyaiba, valamint az esemény emlékezetébe. Rámutatnak arra, hogy mennyire sokrétűen lehet az első világháborúhoz közelíteni, ezért meggyőződésem szerint a mű tökéletesen illeszkedik a legújabb történeti kutatások sorába.

Végh Loretta Vivien

Karsai László

SZÁLASI FERENC. POLITIKAI ÉLETRAJZ

Balassi, Bp. 2016. 524 oldal

Karsai László könyvének bevezető soraiban maga írja, hogy 1986 óta foglalkozik a magyar történelem egyik legellentmondásosabb személyének, Szálasi Ferencnek az életművével. A több évtizedes kutatást, sok publikációt és több szakmai vitát követően elkészült könyvről elmondhatjuk, hogy minden fontosabb kérdésre kiterjedően, nagy alaposággal mutatja be témáját. A vaskos kötet 13 fejezetre tagolódik, amelyek időrendi sorrendben tárják elénk Szálasi Ferenc életútjának egy-egy szakaszát, származásától, gyermekkorától és családi körülményeitől kezdve egészen az 1945-ben történt letartóztatásáig, sőt az utolsó fejezet részletesen beszámol bírósági peréről és elítéléséről is. A főszöveget komoly függelék egészíti ki: mutatók, időrend, a felhasznált források és szakirodalom jegyzéke, sőt még egy értelmező szótár is, amelyben azoknak a különös kifejezéseknek, szavaknak a magyarázata olvasható, amelyeket Szálasi Ferenc talált ki és használt politikai megnyilatkozásaiban (mint például „életszövettség” vagy „vérhaza”). Kiemelhető továbbá a függelékből az a mintegy 70 oldalas névmutató, amely tartalmazza minden Szálalival kapcsolatba hozható személy rövid életrajzát.

A dédszülők szintjén tiszta örömeny származású, s onnan német, szlovák és magyar felmenőkkel is rendelkező Szálasi világnézetének kiforrálódása a katonai gondolkodás és logika mentén történt. A munkáskérdést például szerinte azért kell megoldani, hogy háború esetén nehogy sztrájkba lépjenek, az egyke problémát pedig azért, hogy legyen elég katona a hadsereg számára. Ez a szemlélet persze nem meglepő, hiszen a családjában minden erről szólt: apja is hivatásos katonatiszt volt, aki mind a négy fiát erre a pályára küldte. Szálasi Ferenc 1915-ben, 19 évesen kapta meg hadnagyi kinevezését, s azonnal a frontra került. 36 hónapig

szolgált, s közben rohamszázad-, majd rohamzászlóalj parancsnok lett. Ez a militarista világnézet fontos szerepet játszott hungarista ideológiájának létrejöttében.

Szálasi 1930 táján kezdte magában felfedezni a teoretikus gondolkodót. Ekkor jelentek meg első írásai, melyekből világossá vált világnézetének másik alapvetése, az állam mindenhatóságába és egyén feletti fensőbbiségébe vetett hite. Az egyik 1931-ben megjelent cikkében például azt írta, hogy a nép nem tudja, hogy mi a közérdek, mert szubjektív, ezt csak az „objektív államhatalom” tudja eldönteni. Politikai ideológiáját összefoglalóan először az 1933-ban megjelent művében, *A magyar állam felépítésének terve* címűben fejtette ki. 1935-ben kérte nyugállományba helyezését, s ettől kezdve minden idejét a pártszervezésnek szentelte. Március 4-én egy olcsó albérleti szobában megalakította, a Nemzet Akaratának Pártját, ahol rajta kívül leghűségesebb harcostársa, Csia Sándor, valamint három jelentéktelen személy vett részt. Kísérletet tett a politikai életbe való bekapcsolódásra is, de az 1935-ös választásokon még a jelöltséghez szükséges támogatásokat sem tudta összegyűjteni, 1936-ban pedig egy időközi választáson szenvedett csúfos vereséget. Ezek a kudarcok azonban nem szegték a kedvét, fáradhatatlanul folytatta a pártszervezést és a tagtoborzást, sőt 1936 októberében, Gömbös Gyula miniszterelnök halálakor már úgy gondolta, hogy ő az egyetlen méltó utóda. E célból kihallgatást is kért Horthytól, a kormányzó azonban 1944-ig nem volt hajlandó szóba állni vele.

Szálasi Ferenc ellentmondásossága nem abban van, hogy tevékenysége pozitív volt-e a magyar történelemben, hiszen minden józanul gondolkodó ember számára világos, hogy ideológiája és nemzetiszocialista állama szemben állt az európai civilizáció alapértékeivel, s e felől Karsai munkája sem hagy kétséget. A kötet nagy erénye – a nagyon alapos és mindenre kiterjedő életút bemutatása mellett –, hogy felvet és tisztáz olyan kérdéseket, amelyekkel kapcsolatban eddig egymásnak ellentmondó álláspontok fogalmazódtak meg. Ilyen probléma Szálasi népszerűsége a magyar társadalomban, és hatalomra jutása. A korábbi történeti szakirodalom sokáig azt állította, hogy Szálasi nemzetiszocialista pártja azért tudott egyre népszerűbbé válni Magyarországon az 1930-as évek végén, mert anyagi segítséget kapott a hitleri Németországtól. Ezzel az utóbbi években már több történész által is cáfolt állítással kapcsolatban Karsai is kimondja és igazolja, hogy a németek „1944 tavaszáig szóba sem álltak a nyilasokkal, pénzügyi támogatást Szálasi pedig nem kért és nem is kapott Németországtól”. Ehhez kapcsolódik a nyilas párt társadalmi bázisának a kérdése. Itt Karsai és munkatársai egy nagyon komoly, eddig még fel nem tárt forrást is elemeztek, a nyilas párt tagságának hivatalos személyi kártonjait 27 500 fő esetében, amely az összes regisztrált tag körülbelül 10%-a. A nyilas pártok társadalmi bázisával kapcsolatban eddig élt az a tévhit, hogy annak tagjai között nagyok sok volt a bűnöző, a lecsúszott, lumpen elem, a többbit pedig a társadalom legkevésbé iskolázott tagjai alkották. Karsai ezt is cáfolja, bizonyítva, hogy bár a társadalom alsóbb rétegei magasabb arányt képviseltek a párttagok között, de mellettük megtalálható volt minden foglalkozási ág képviselője, így tisztviselők, közalkalmazottak és értelmiségiek is.

A szerző választ keres arra a kérdésre is, hogyan tudott Szálasi a sok kis szélsőjobboldali pártból tömegmozgalmat kovácsolni. „Mindenkinek másnál jobban akarta a hatalmat, mindenkinek másnál jobban hitt magában és saját igazságában.” – írja. Vizsgálja a nyilas vezér személyiségét is, amely komoly neurotikus jegyeket viselt magán, különösen a paranoia és a küldetésstudat miatt. Ezekből fakadt két legsúlyosabb tünete: a fanatizmus és a valóságtól való elrugaszkodás, a misztikus fantáziavilágba keveredés állapota. Saját magát profétának, messiásnak tekintette, akit a nemzetnek „meg kell érdemelnie”. A szerző sorolja a példákat arról, hogy Szálasi munkakörnyezetében az 1940-es évek elejére gyakorlatilag már mindenki felmerült a gondolat, hogy a párt vezére őrült, és orvosi kivizsgálás alá kellene vetnie magát. Ezek a zavartságra utaló tünetek azonban nem eredményezték minden esetben a racionális

cselekvés hiányát, sőt még segítették is, mivel az iskolázatlanabb hívei Szálasi zavaros tettei és beszédei mögött valami misztikus varázst, felsőbbrendű akaratot sejtettek, amit ők nem is érthetnek meg. Ugyanakkor sok esetben, például a magánéletben – sok ismert náci vezetőhöz hasonlóan – kifejezetten kedves ember benyomását keltette. Másrészt szó sincs arról, hogy zseniális politikai vezető vagy karizmatikus személy lett volna. Népszerűségét és hatalomra jutását nem személyes képességeinek, hanem a történelmi és politikai körülményeknek, elsősorban a gazdasági válságnak és a háborús helyzet alakulásának köszönhetette.

Ezt bizonyítják az 1939 után történt események és pártharcok. Amikor a nyilas mozgalom a választásokon megerősödve, komoly erővé válva bejutott a parlamentbe, Szálasi még a börtönben ült. Ekkor a népszerűsége, a pártja által sulykolt „mártíromsága” révén folyamatosan ívelt felfelé, s szabadulása után az összes nyilas frakció mögéje állt. Nem sok idő kellett azonban ahhoz, hogy ez az egység szilánkokra hasadjon, mert sokak számára nyilvánvalóvá vált, hogy a „karizmatikus vezető” valójában egy öntörvényű, összeférhetetlen fantazta.

Karsai részletesen bemutatja Szálasi zsidókérdésben vallott nézeteit is, amely soha nem tartalmazta a zsidók fizikai megsemmisítésének tervét. Első írásaiban, 1933 és 1935 között a zsidókérdés nem is szerepelt programjában. Zsidógyűlölete és ennek részletes kifejtése csak 1936-tól figyelhető meg, s 1938-tól válik egyre inkább központi témává. Szálasi a zsidók elleni fellépést nem antiszemitizmusnak nevezte, hanem aszemitizmusnak. Ezt a kifejezést Karsai szerint Szálasi Bangha Béla jezsuita pátertól vette át, de nem az általa hivatkozott *Magyarország újjáépítése és a kereszténység* című 1920-ban megjelent művéből, mert abban ez nem fordul elő. A szó tartalma, jelentése Szálásinál az, hogy Magyarországot teljesen mentesíteni kell a zsidóktól. Szerinte az antiszemitizmus eddig csak a „kis zsidókat” érintette, a háttérben álló „nagyokat” sohasem. Ezért az aszemitizmus azt jelenti, hogy Magyarországot teljesen megtisztítjuk a zsidó befolyástól, de nem fizikai megsemmisítés által, mert a zsidóság számára meg kell adni a lehetőséget, hogy saját hazát teremtsen magának. Bár ennek részleteit nem fejtette ki, mind Szálasi, mind pártjának vezető személyiségei a zsidóság Magyarországról történő kitelepítésében gondolkodtak. A szerző hangsúlyozza is a tényt, hogy a magyarországi zsidóság gettóba zárása és Auschwitzba deportálása nem Szálasi hatalomra jutása után, hanem azt megelőzően, a Sztójay-kormány időszakában (1944. március 22. – augusztus 29.) történt. Ebből következett, hogy míg a Sztójay-kormány a zsidókat érintő ügyekben szolgai módon engedelmeskedett a német elvárásoknak, Szálasi több esetben ellentmondott azoknak.

Szálasi a zsidókérdést szorosan összekapcsolta gazdasági programjával is oly módon, hogy minden zsidó kézben lévő tulajdont keresztény kézbe kell adni. A nagyipart államosítani akarta, „munkaállamot”, azaz teljes foglalkoztatottságot kívánt megvalósítani, ahol mindenki annyi juttatásban részesül, amennyit megérdemel. Az általa és szakértői által megfogalmazott gazdasági programok a legtöbb esetben olyan demagóg szövegeket tartalmaztak, amelyeknek a gyakorlati megvalósítását nem részletezték, mint például a „gazdasági lejtőn való lecsúszást meg kell állítani”, „rögzíteni kell az árakat és a béreket” stb.

Szálasi a magyar nemzetiszocializmust a némettel egyenrangúnak vélte. Elítélte a fajelméletet, szerinte a germán fajelmélet ugyanolyan, mint a zsidó, mindkettő egy ideológia alapján kívánja a világot az igájába hajtani. Ebből következett, hogy több korábbi kormányzati politikussal szemben, neki eszébe sem jutott, hogy Magyarországot a német igényeknek rendelje alá. Szálasi az európai politikai rendezést a nemzetiszocialista hatalmak együttműködésében és életterük megvalósulásában látta, amely szerint Németország megkapná Ausztriát és Csehországot, Magyarország a saját régi területeit, valamint egyes részeket Jugoszláviából, s hozzájuk csatlakozna még szövetségesként Lengyelország. A Kárpát-medencében szerinte kizárólag a magyar az államalkotó nemzet, ezért ennek a politikai struktúráját is ez határozza meg. Ezt az „igazságot” szerinte előbb-utóbb az itt élő népek is belátják majd.

Szálasi 1945 áprilisáig hitt a nemzetiszocialista hatalmak győzelmében, mert lehetetlennek tartotta, hogy „zsidó-liberális” államok legyőzzék azokat. Szilárdan hitt a nemzeti közösségre épített állam felsőbbrendűségében és saját „nemzetmentő” küldetésében. Karsai könyvéből világossá válik, hogy Szálasi személye nem más, mint egy személyiségzavarral súlyosbított példája azoknak a szélsőséges politikai vezetőknek, akik saját magukat megváltónak képzelik, kizárólag a saját nézeteikben hisznek és egyáltalán semmit nem értenek meg az egyéni teljesítményre és emberi szabadságjogokra épülő demokratikus jogállam és társadalom működéséből.

Paksy Zoltán

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Eöry Gabriella PhD
történész, Chichester

Gaucsík István PhD, tudományos főmunkatárs
Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava

Hamerli Petra doktorjelölt
PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola, Pécs

Hámori Péter társadalomtörténész, Budapest

Kádár Tamás történész, Budapest

Kincses Katalin Mária kandidátus, főszerkesztő
HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest

Klaniczay Gábor az MTA doktora, egyetemi tanár
Közép-európai Egyetem Középkori Tanszék, Budapest

Mezei Milán PhD-hallgató
DE Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Debrecen

Molnár Péter kandidátus, egyetemi adjunktus
ELTE BTK Történeti Intézet, Budapest

Paksy Zoltán PhD, főlevéltáros
Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg

Papp Csilla PhD-hallgató

ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest

Soltész Márton PhD, tudományos főmunkatárs

Kertész Imre Intézet, Budapest

Szalai Miklós PhD

történész, Budapest

Végh Loretta Vivien egyetemi hallgató

ELTE BTK, Budapest

Veszprémy László az MTA doktora, igazgató

HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Hadtörténeti Intézet, Budapest

E szám írásai a szerzők jóváhagyásával
megjelennek a Századok internetes felületén és adatbázisában.

CONTENTS

ARTICLES

- Péter Molnár*: The Origins of Hungarian Serfs According to Simon of Kéza:
Possibilities and Dead Ends of Interpretation (Part 2) 713
- Péter Hámori*: Pauper Lives Reflected by Petitions of Relief Addressed
to the Archbishopric of Kalocsa (1920–1944)..... 743

PAPERS

- Tamás Kádár*: Prince Saul, Ispán Bors and the Lord Iván. Notes and reflections on
the struggle for the Royal Succession in the Last Years of Stephen II's Reign.....787
- Gabriella Eöry*: The Spread of Casinos in Hungary 809
- Miklós Szalai*: From National Liberalism to Christian New Conservatism:
The Intellectual Career of János Asbóth 843
- Petra Hamerli*: Hungarian–Italian Cooperation in Support
of the Croatian Separatists, 1927 and 1934 879
- István Gaucsik*: The „Hangya” between Millstones. The 1930 Paris Treaty on
Cooperatives between Czechoslovakia and Hungary, and its Preliminaries 905

CHRONICLE

- Csilla Papp*: Transylvanian Histories – Stories of Transylvania. Transylvanian
Historical Conference for Doctoral Candidates, 12–13 May 2017. 919

IN MEMORIAM

- Ilona Sz. Jónás (1929–2017) (*Klaniczay Gábor*) 923

BOOK REVIEWS

Gerhard Wolf – Norbert H. Ott (szerk.): Handbuch Chroniken des Mittelalters (<i>László Veszprémy</i>).....	927
Soltész Ferenc Gábor – Tóth Csaba – Pálffy Géza: Coronatio Hungarica in Nummis. A magyar uralkodók koronázási érmei és zsetonjai (1508–1916) (<i>Márton Soltész</i>)	929
Hermann Róbert (szerk.): Magyarország hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919 (<i>Katalin Kincses</i>).....	932
Gábori Kovács József: A centralista Pesti Hírlap politikai stratégiái 1844–1847 (<i>Milán Mezei</i>)	935
Püski Levente – Kerepeszki Róbert (szerk.): A „Nagy Háború” és emlékezete (<i>Loretta Vivien Végh</i>).....	938
Karsai László: Szálasi Ferenc. Politikai életrajz (<i>Zoltán Paksy</i>)	941
AUTHORS OF THIS ISSUE	945